

Məhərrəm Sabir oğlu Əliyev,
*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Ümumi psixologiya
kafedrasının dosenti,
psixologiya üzrə fəlsəfə doktoru
<https://orcid.org/0000-0002-3762-8745>
E-mail: dos.m.aliyev@gmail.com
[https://doi.org/10.69682/arti.2025.92\(4\).188-194](https://doi.org/10.69682/arti.2025.92(4).188-194)*

İNTİHARLARIN TƏSNİFATI PROBLEMİ: YANAŞMALAR VƏ PERSPEKTİVLƏR

Maharram Sabir Aliyev,
*associate professor of the department of General psychology
at Azerbaijan State Pedagogical University,
doctor of philosophy in psychology*

THE PROBLEM OF SUICIDE CLASSIFICATION: APPROACHES AND PERSPECTIVES

Маггеррам Сабир оглы Алиев,
*доцент кафедры Общей психологии
Азербайджанского Государственного Педагогического Университета,
доктор философии по психологии*

ПРОБЛЕМА КЛАССИФИКАЦИИ САМОУБИЙСТВ: ПОДХОДЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Xülasə. İntihar sosioloji, psixoloji, bioloji və fəlsəfi yanaşmalar daxil olmaqla, müxtəlif aspektlərdən təsnif edilən mürəkkəb və multidissiplinar hadisədir. İntiharın təsnifatı müxtəlif sahələr üzrə tədqiqatçılara suisidin qarşısının alınması və ona müdaxilə strategiyalarını təqdim etməklə, intiharın əsas səbəbləri və risk amillərini anlamağa kömək edir. Bu məqalədə fərqli nəzəri yanaşmalara və empirik tədqiqatlara söykənərək intiharın təsnifatı üçün müxtəlif yanaşmalar nəzərdən keçirilir. Suisidologiya sahəsində ən tanınmış müəlliflərin (E. Durkheim, K. Menninger, Edwin S. Shneidman və b. kimi) intihar davranışı ilə bağlı təsnifatları təhlil edilir.

Açar sözlər: intihar, təsnifat, fərdi intihar, kütləvi intihar, ritual intihar

Abstract. Suicide is a complex and interdisciplinary phenomenon that is classified from various points of view, including sociological, psychological, biological and philosophical approaches. Classification of suicides helps researchers in various fields to understand the main causes and risk factors of suicide, offering strategies for prevention and intervention in the suicide situation. The article considers various approaches to the classification of suicides, based on various theoretical approaches and empirical studies. Classifications of suicidal behavior of the most famous authors in the field of suicidology (such as E.Durkheim, K.Menninger, Edwin S. Shneidman, etc.) are analyzed.

Key words: suicide, classification, individual suicide, mass suicide, ritual suicide

Аннотация. Самоубийство – сложное и междисциплинарное явление, которое классифицируется с различных точек зрения, включая социологический, психологический, биологический и философский подходы. Классификация самоубийств помогает исследователям в различных областях понять основные причины и факторы риска самоубийства, предлагая стратегии профилактики и вмешательства в ситуацию самоубийства. В статье рассматриваются различные подходы к классификации самоубийств, опирающиеся на различные теоретические подходы и эмпирические исследования. Проанализированы классификации суицидального поведения наиболее известных авторов в области суицидологии (таких как Э.Дюркгейм, К.Меннингер, Эдвин С. Шнейдман и др.).

Ключевые слова: самоубийство, классификация, индивидуальное самоубийство, массовое самоубийство, ритуальное самоубийство

Giriş

İntiharların səbəblərini, profilaktika və sosial təsir imkanlarını anlama bilmək üçün onların təsnif edilməsi zəruridir. Daha sonra görəcəyimiz kimi intiharların müxtəlif adda və sayda təsnifatı vardır. İntihar davranışının təsnif edilməsinin zəruriliyini əsaslandırmağın bir neçə arqumentini qeyd etmək məqsəduyğun olar.

İlk arqument *risk amillərinin anlaşılmə səviyyəsinin artırılması* ilə əlaqədardır. Belə ki, təsnifat sosioloji, psixoloji, bioloji və b. bu kimi amillərlə şərtlənən intiharların müxtəlif səbəblərini fərqləndirməyə kömək edir. Bu fərq risk qrupundan olan şəxsləri daha yaxşı identifikasiya etməyə imkan verir və gərəkli ardıcıl müdaxiləni asanlaşdırır (1).

İkinci arqument məhz *məqsədli müdaxilənin işlənilməsi* ilə əlaqədardır. Hər tip intihar (eqoist, altruistik, anomik və b.) ayrı-ayrı müdaxilə strategiyaları tələb edir (2). İntihar davranışı ilə əlaqədar təsnifatlar psixi sağlamlıq mütəxəssislərinə müxtəlif risk qruplarına uyğun xüsusi profilaktik proqramlar işləyib hazırlamağa şərait yaradır.

Üçüncü arqument kimi *müalicənin keyfiyyəti* ilə bağlı məsələni göstərə bilərik. Klinik psixologiya nöqteyi-nəzərindən psixi sağlamlığın müxtəlif halları (məsələn, güclü depressiv pozuntu və b.) intihar davranışının müxtəlif formaları ola bilər, hansı ki, onlar arasındakı fərqlərin anlaşılması müalicənin daha effektiv sxemlərini seçməyə kömək edir.

Dördüncü arqument *intiharla bağlı araşdırmalar* üçün məlumatların toplanmasına zəmin hazırlamaqla bağlıdır. İntiharların vahid təsnifatı olmasa da, ayrılıqda hər bir təsnifat intiharla əlaqəli göstəricilərin qiymətləndirilməsində istinad rolunu oynayır.

Beşinci arqument *kross-mədəni yanaşma* ilə əlaqəlidir, belə ki, bəzi mədəniyyətlər özünəməxsus intihar davranışı ilə fərqlənir. Bəzi mədəniyyətlərdə intihar şərəfli davranış nümunəsi (məsələn, Yaponiyada *seppuku* – yaponca “qarın nahiyəsinin yarılması”) sayılarkən, digər mədəniyyətlərdə sərt şəkildə qınanır. Mədəniyyət kontekstində intiharların təsnifatı onun sosial əhəmiyyətini daha yaxşı başa düşməyə və mədəni-həssas profilaktik strategiyalar işləyib hazırlamağa kömək edir (3).

Altıncı arqument *stigma və yanlış təsəvvürlərlə mübarizə* anlamında intihar təsnifatlarının önəmli olduğuna işarə edir. Sistemli quruluşa malik təsnifatlar insanlar arasında dolaşan intihar haqqında miflərlə (məsələn, intiharlar həmişə psixi xəstəliklərlə əlaqədardır) mübarizə aparmaqda bizə yardımçı olur. Müəyyən meyarlar əsasında qurulan təsnifatlar müxtəlif motivləri ayırd etməklə, cəmiyyətdə insanların maariflənmə səviyyəsinin artmasına şərait yaradır (1).

Metod

İntihar (suisid) haqqında ədəbiyyatların, o cümlədən elektron resursların, intiharın təsnifatı ilə bağlı müxtəlif tədqiqatçıların fikir və yanaşmalarının təhlili metodundan istifadə edilmişdir. Təhlil nəticəsində əldə olunan məlumatların sistəmləşdirilməsi, təsnif edilməsi və interpretasiyası həyata keçirilmişdir.

Nəticə

İntiharların vahid təsnifatı olmasa da, müxtəlif tədqiqatçılar fərqli meyarlara istinadən ayrı-ayrı vaxtlarda intihar davranışının formalarını, tiplərini, növlərini ayırd etməyə cəhdlər etmişlər.

J. Moreau de Tours (1804-1884) intiharın 4 formasını ayırd etmişdir: *maniakal, avtomatik yaxud impulsiv, melanxoliklərdə intihar və sarışan ideyalara mübtəla olanlarda intihar* (4, s. 42).

K. Menningerin (1893-1990) əsərində intiharların 3 forması izah olunur:

1. Xroniki intiharlar – asketizm və əzabkeşlik, nevrasteniya, alkoqolizm, cəmiyyət əleyhinə davranış (nevrotik xarakter, cinayətə meyillilik, cinsi pozğunluqlar), psixoz.

2. Lokal intiharlar – özünə zərərvermə (nevrotik, dini, psixopatik, üzvi xəstəliklərlə əlaqəli, gündəlik və adəti formaları), simulyasiya, policərrahiyyə, niyyətli bədbəxt hadisələr, impotensiya, frigidlik.

3. Üzvi intiharlar – özünüdağıdıcı elementləri (özünü cəzalandırma, aqressiya, erotik tərkibli) daşıyan xəstəliklər (5).

A.T. Beck (1921-2021) və əməkdaşlarına görə, *“intihar davranışını üç geniş kateqoriyada sxemləşdirmək olar: Tamamlanmış intiharlar, intihara cəhdlər və intihar ideyaları”* (6, s. 7-8). Müəlliflərin fikrincə, *“öz növbəsində, bu kateqoriyalardan hər biri altkateqoriyaya malikdir: ölüm sayı, niyyət, yumşaldıcı şərtlər (şəraitlər), metod və müəyyənlik dərəcəsi”* (6, s. 7-8).

İntihar davranışının təsnifatı

I. Tamamlanmış intihar (CS)	A. Qiymətləndir-mənin müəyyən-liyi (0-100%)	B. Ölümçüllük (həyat üçün tibbi təhlükə) (sıfır, aşağı, orta, yüksək)	C. Niyyət (ölmək üçün) (sıfır, aşağı, orta, yüksək)	D. Yumşaldıcı şərtlər (çaşqınlıq, intoksikasiya, və b.)	E. Metod (sıfır, aşağı, orta, yüksək)
II. İntihara cəhd (SA)	A. Müəyyənlik (0-100%)	B. Ölümçüllük (həyat üçün tibbi təhlükə) (sıfır, aşağı, orta, yüksək)	C. Niyyət (ölmək üçün) (sıfır, aşağı, orta, yüksək) Subyektin ifadələrinin, sağ qalma ehtimalının, xəstəlik tarixinin və digər sübutların nəzərə alınması daxildir; qiymətləndiricidən nəticə və mühakimə tələb edir.	D. Yumşaldıcı şərtlər (sıfır, aşağı, orta, yüksək)	E. Metod
III. İntihar ideyaları (SI) İntihara cəhd və ya tamamlanmış intihar kimi təsnif edilən aydın əməllər istisna olmaqla, bütün aydın intihar davranışı və məlumatları daxil edir. İntihar təhdidləri, intiharla qayğılı olmaq, ölmək arzusunun ifadələri və intihar planlaşdırması-nın dolayı göstəriciləri və s. daxildir.	A. Müəyyənlik (0-100%)	B. Ölümçüllük (həyat üçün tibbi təhlükə) (qeyri-müəyyən, aşağı, orta, yüksək) Həyat üçün təhlükə yaranan planın həyata keçirildiyi təqdirdə nəticələrə istinad edir.	C. Niyyət (ölmək üçün) (sıfır, aşağı, orta, yüksək) Subyektin cari ifadələrinin, onun əvvəlki ifadələrinin və başqaları tərəfindən edilən hərəkətlərin hesabatlarının, keçmiş tarixinin və digər sübutların nəzərdən keçirilməsi daxildir; qiymətləndirici-dən nəticə çıxarmağı və mühakimə etməyi tələb edir.	D. Yumşaldıcı şərtlər (intihar düşüncələrinin yaranması zamanı çaşqınlıq, intoksikasiya və digər müvəqqəti dəyişdirici amillər)	E. Metod (Metodu adlandırın. Bir neçə üsul sadalana bilər. Bəzi hallarda üsul naməlum ola bilər. Sıra şkalası deyil)

L.N. Yuryeva öz kitabında tarixi aspekt-dən yola çıxaraq intiharların 3 səviyyəsini ayırd edərək təsnifat qurur:

1. İntihar – dərk olunmayan davranış aktı kimi. İntiharın bu tipi insanın inkişafında keçdiyi ilk səviyyə olan psixofizioloji “öz” mo-dallıqlı orqanizm səviyyəsinə uyğundur və ar-

xaik (mistik) şüurun dominant olması, mənlilik şüurunun və özünüidentifikasiyanın isə olma-ması ilə xarakterizə olunan primitiv mədəniy-yətlər üçün xarakterikdir.

2. İntihar – cəmiyyət tərəfindən sanksiya-laşdırılmış davranış aktı kimi. İntiharın bu tipi sosial “öz” modallıqlı fərd səviyyəsinə uyğun-

dur və yaranmasının əsasında (sosial) mənlilik şüurunun formalaşması durur. Bu səviyyədə intiharın bir neçə variantı ayırd edilir: sosiosentrik, teosentrik və antroposentrik.

3. İntihar – dərk olunmuş davranış aktı kimi. Şəxsiyyət yönümlü intihara eqo-modallıq uyğundur və mənlilik şüuru ilə özünüidentifikasiyanın olması ilə xarakterizə olunur (4).

Digər təsnifata görə, intiharlar, adətən, iki formada özünü göstərə bilər: **sosial və fərdi**. Sosial intihar insanın müvafiq cəmiyyətdə üzlük üçün ödəmə timsalında həmin cəmiyyət tərəfindən tələb olunan özünü məhv etməsi olmuşdur. Məsələn, başqası üçün öz həyatını qurban vermək kimi (yaşlı və xəstələrdən qrupun sağ qala bilməsi üçün özlərini qurban verməsini gözləmək)... Həmçinin intihar bəzi primitiv mədəniyyətlərdə qəzəb və intiqamın sərt təyin olunmuş şəkildə ifadəsi olmuşdur. Məsələn, qəbilə üzvü tabunu pozmaqla ittiham ediləndə, o, palma ağacının təpəsinə dırmaşmış, öz ittihamçısının adını çəkib, sonra ağacdən başı aşağı önə doğru tullana bilərmiş. Fərdi intihar isə, adətən, şərəfin qorunması, qorxaqlığın kəffarəsi, ağrının kəsilməsi, iffətin qorunması, şəxsi rüsvayçılıqdan xilas (düşmənin əlinə düşməklə əlaqəli olan), yaxud yaxınların ayrılığı və ya itkisi səbəbindən güclü ümitsizlik üsulu kimi həyata keçirilmiş (7, s. XVI).

Başqa təsnifata görə, intiharlar **fərdi və ritual** ola bilər. İnsan sonrakı mövcudluğunun onun prinsiplərinə, ideallarına və inanclarına əsaslı şəkildə zidd olan müəyyən həyat şəraiti ilə bir araya sığmadığını dərk etdikdə, belə intihar fərdi sayıla bilər. Ritual intihar tam əks səbəbə görə baş verir – o zaman baş verir ki, cəmiyyət müəyyən situasiyalarda və şəraitdə insanın mövcudluğunu davam etdirmək hüququna malik deyil və bu yaxud digər üsulla intihar etməlidir və şəxsin törətməli olduğu əmələ münasibətinin heç bir əhəmiyyəti yoxdur (8, s. 38).

Daha fərqli təsnifata görə, öz həyatına son qoymağa cəhdə istiqamətlənmiş istənilən daxili yaxud xarici aktivliyi suicidal adlandırmaq olar. Bu anlamda, intihar təzahürləri 2 yerə bölünür:

1. Daxili intihar təzahürləri: intihar düşüncələri, ölüm mövzusunda fantaziyalar (məsələn: “yatmaq və oyanmamaq yaxşı olar” və b.), intihar planları (intihar üsullarının düşünülməsi, vasitələrin və vaxtın seçilməsi), intihar niyyətləri (plana iradə komponenti qoşulur, insan özünü əmələ kökləyir).

2. Xarici intihar təzahürləri: suicidal cəhdlər (ölümlə bitməyən öz həyatına son qoymağa istiqamətlənmiş məqsədyönlü davranış aktları), tamamlanmış intihar (əməllər insanın ölməsi ilə yekunlaşır) (8, s. 82).

Məhkəmə tibbi praktikasında daha çox aşağıdakı intihar növlərinə rast gəlinir:

1. Sıxılma (asma) nəticəsində yaranan mexaniki asfiksiya.

2. Kəskin zəhərlənmələr (dərman vasitələri).

3. Kəskin qan itkisi.

4. Hündürlükdən düşmə.

5. Odlu silahdan zədələnmə (güllə yarası) (8, s. 83).

Cəmiyyət göstəricilərinə görə, **fərdi və kütləvi** intiharları fərqləndirirlər. Fərdi intihar deyəndə, konkret bir insanın öz həyatına bu və ya digər üsulla son qoyması nəzərdə tutulur. Kütləvi intiharlarda isə, xeyli sayda insanın eyni vaxtda və ya ard-arda öz həyatını sonlandırması nəzərdə tutulur (məsələn, bir ideya rəhbərinin ölümə çağırışı ilə davamçıların öz həyatlarına son verməsi kimi) (8, s. 83).

E. Durkheim (1858-1917) “İntihar. Sosio- loji etüd” əsərində (1897) intiharların 3 tipini fərqləndirmişdir; bu təsnifat intihar davranışlarında sosial strukturların və inteqrasiyanın rolunu vurğulayır:

1. Egoistik intihar – öz sosial qrupu ilə bütünlük hissini itirmiş insanlar üçün xarakterikdir;

2. Altruistik intihar – öz sosial qrupunun xeyrinə həyatını qurban vermə aktıdır;

3. Anomik intihar – köklü sosial dəyişikliklər yaxud siyasi böhran keçirməsi səbəbilə “kollektiv nizam”ın çatışmadığı cəmiyyətdə yaşayan insanlar arasında müşahidə olunur (iş qabiliyyətinin itirilməsi, yaxın insanın ölümü, bədbəxt sevgi və b.) (2).

Bu 3 tipdən əlavə, **“fatalistik” intihar** da fərqləndirilir. Bu intihar o insanlar tərəfindən həyata keçirilir ki, öz şəxsi xüsusiyyətləri ucbatından müəyyən yaşam mərhələsində öz inkişaflarının sonrakı yollarını görmürlər və intiharı öz həyatlarının təbii sonu kimi qavrayırlar (8, s. 84-85).

E. Durkheim’in təsnifatına daha sonralar intiharların 2 tipi də əlavə olunmuşdur:

1. “Affektiv” intihar – şüurun qeyri-mü- təşəkkilliyi və daralması ilə müşayiət olunur. Özünənəzarəti kifayət qədər olmayan impulsiv

adamlar böhran anlarında tənha qalanda bu intihara məruz qalırlar.

2. “İmmunoloji” intihar – Valideynlərin problemlərini (boşanma, xəstəliklər, işdən çıxma və b.) yaşayan uşaqlara xasdır. Uşaq başa düşür ki, evdə artıqlıq edə, anasının xoşbəxtliyinə maneə ola bilər və getməsinin situasiyaya yardımçı ola biləcəyini hesab edir, nəticədə intihara cəhd edir (8, s. 85-86).

Bununla yanaşı, Edwin S. Shneidman (1918-2009) intiharların öz tipologiyasını yaradır: **eqotik, diadik və agenerativ**.

1. Eqotik intiharlarda əsas səbəb “Mən”in hissələri arasında intrapsixi dialoqdur, xarici şərtlər isə əlavə rol oynayır. Bu, əsasən, eşitmə hallüsinasiyaları olan psixi xəstələrə aiddir.

2. Diadik intiharlarda əsas səbəb əhəmiyyətli yaxın adama aid olan tələbat və arzuların həyata keçməməsi durur. Burada xarici faktorlar aparıcıdır.

3. Agenerativ intiharlarda səbəb nəslə yaxud ümumən insanlığa mənsubluq hissəsinin itirilməsi üzündən yox olmaq istəyi ilə bağlıdır. Yaşlı adamlarda özünü göstərir (9).

İntiharların ən çox yayılmış təsnifatlarından biri də onun həyata keçirilməsi xarakterinə əsaslanır:

1. Həqiqi (real, rəşional, soyuq) intihar. Onun məqsədi, perspektivni itirilməsi səbəbindən öz canını almaqdır, insan həqiqətən yaşamaq istəmir və ölümə can atır. Həqiqi intihara hazırlıq üçün özünəməxsus test – insanın həyatın mənası haqqında düşüncələridir. Böyüklərdə daha çox rast gəlinir, uşaqlar üçün bu, kifayət qədər nadir intihar hadisəsidir.

2. Nümayişkar (nümayişçi-şantajçı, şantajçı, dialoji) intihar. İnsan xilas olunacağına tam əmin olduğu zaman intiharın müəyyən oyun kimi ön plana çıxdığı aktdır. Onun məqsədi cana qəsd etmək deyil, bu niyyəti nümayiş etdirməkdir. Nümayişin məqsədi müxtəlif ola bilər: diqqəti özünə cəlb etmək, münaqişənin həllində müəyyən fayda əldə etmək, başqaları ilə mübahisədə müəyyən arqument əldə etmək, qohumlara psixoloji təzyiq göstərmək. Müxtəlif müəlliflərin fikrincə, nümayişkara intiharlar ümumi intiharların təxminən 50%-ni təşkil edir.

3. İntihar həyatı problemlərdən qaçmaq üsulu kimi.

4. Gizli intihar (dolaylı intihar). Öz əlamətlərinə ciddi anlamda uyğun gəlməyən, lakin ey-

ni istiqamətə və nəticəyə malik intihar davranışı növüdür. Bu, ölüm ehtimalı yüksək olan hərəkətlərdir. Bu davranış daha çox risk almağa, həyatı tərk etməyə yox, ölümə oynamağa yönəlib. İntiharın problemi həll etmək üçün ən layiqli yol olmadığını başa düşən, lakin buna baxmayaraq başqa çıxış yolu tapa bilməyənlərin taleyi belədir. Belə insanlar həyatı açıq şəkildə “öz istəkləri ilə” tərk etməyi deyil, daha çox sözdə intiharla şərtlənmiş davranışı seçirlər (8, s. 83-84).

İntiharın məqsədinə və fəaliyyətin motivinə görə, onlar aşağıdakı şəkildə təsnif edilir:

1. Etiraz, qisas. İntihar davranışının etiraz formaları konflikt vəziyyətində, onun obyektiv halqası subyektə qarşı düşmənkar və ya aqressiv olduqda yaranır və intiharın anlamı obyektiv halqaya mənfi təsirdən ibarətdir.

2. Çağırış. “Çağırış” tipli intihar davranışının məqsədi situasiyanı dəyişdirmək məqsədlə xaricdən gələcək yardımı aktivləşdirməkdir.

3. Yayınmaq (cəzadan, əzabdan). İntihardan “yayınma”da konfliktin mahiyyəti şəxsi və ya bioloji mövcudluğa təhlükədir, hansına ki, yüksək özdeyərlik qarşı durur. İntiharın anlamı özünü kənarlaşdırma yolu ilə dözülməz şəxsi təhlükədən qaçmaqdır.

4. Özünü cəzalandırma. “Özünü cəzalandırma” şəxsiyyətdaxili etiraz kimi müəyyən edilə bilər; “Mən”in özünəməxsus bölünməsi və iki rolun (“hakim Mən” və “müttəhim Mən”) birgə mövcudluğu ilə intrapsixi konflikt. Özünü cəzalandırma intiharlarının mənası “öz içindəki düşməni məhv etmək” (“hakimin qərarı ilə intihar”, “yuxarıdan qərar vermək”) və “günahın yuyulması” (“müttəhimin intiharı”, “aşağıdan təşəbbüs”) hallarında müxtəlif çalarlara malikdir.

5. İmtina. Əgər əvvəlki dörd növdə intiharın məqsədi ilə fəaliyyət motivi üst-üstə düşmürdüsə, intihar davranışını əməl (hərəkət) kimi təsnif etməyə əsas verirdisə, “imtina” intiharlarında məqsədlə motiv arasında nəzərə cərpacaq uyğunsuzluğu aşkar etmək mümkün deyil. Başqa sözlə desək, motiv mövcudluqdan imtina, məqsəd isə öz həyatına son verməkdir (8, s. 86).

İntihar cəhdlərinin təhlili yolu ilə intihar davranışının təsnifatı perspektivini əsas götürsək, V.A. Tixonenkonun, ölümün arzuolunan dərəcəsini nəzərə alaraq, intihar cəhdləri nəzəriyyəsinə bir neçə əlaqəli davranış növü ilə təməmlənməsini misal çəkə bilərik:

I, *nümayişkar-şantajçı xarakterli intihar davranışı*, hansı ki, məqsədi ölmək niyyətini nümayiş etdirməkdir.

II, *özünə xətar yetirmə və ya özünə zərər vermə*, hansılar ki, ümumiyyətlə ölüm haqqında təsəvvürlərlə yönləndirilmirlər və yalnız bu və ya digər orqanın zədələnməsi ilə məhdudlaşırlar.

III, bu cür davranış sadəcə *bədbəxt hadisənin nəticəsi* ola bilər (8, s. 87).

A. Lavrin (1958) Şirixevə istinadən yazır ki, intihar davranışının üç növü müəyyən edilir: I növ – *həqiqidir* (insan özünü öldürmək istəyəndə); II növ – *affektivdir* (emosional anın üstünlüyü ilə seçilir); III növ – *nümayişkardır* (diqqəti cəlb etmək üsulu kimi) (10, s. 273).

R.W. Marisin təsnifatında intihar davranışının tiplərini müəyyən etmək üçün bir neçə ox müəyyən edilmişdir. *I ox* davranış tipini (intihar düşüncələri, intihara cəhd, intihar) müəyyən edir. *II ox* intihar əməlinin özünə münasibətdə ikinci dərəcəli olan (onun ölümcüllüyü, əvvəlcədən düşünülmüş olması, müşayiətedici şərtlər, seçilmiş metod, habelə sosial xarakteristikalar: cinsi, yaşı, etnik mənsubiyyəti, ailə vəziyyəti və məşğuliyyət növü) aktın xarakteristikalarının üzə çıxarılmasına xidmət edir. Nəhayət, *III ox* xroniki, dolayısı, özünü məhv edən davranışların (psixoaktiv maddələrin istifadəsi, alkoqol, anamnezdə özünə zərər vermə və ya yemə davranışı pozuntularının mövcudluğu) olması yaxud olmaması ilə əlaqəlidir (11, s. 50).

Yuxarıda sadalanan bütün təsnifatlar bir daha onu deməyə əsas verir ki, intihar davranışının həqiqi mexanizmləri tam izah edilməyənə qədər meyarların çoxluğundan dolayı intiharla bağlı təsnifatlar da az olmayacaqdır. Bu isə, tədqiqatçı olaraq bizim diqqətimizi ortaq nöqtəyə, başqa sözlə, əksəriyyətin qəbul etdiyi vahid təsnifata mərkəzləşdirməyə əngəl yaradır.

Müzakirə

İntiharın sosioloji, psixoloji, bioloji (tibbi) və b. bu kimi müxtəlif sahələrdə işlənmiş təsnifatları bu faciəli hadisənin çoxölçülü başa düşülməsini təmin edir. Hər bir perspektiv fənlər arasında yanaşmaların zəruriliyini vurğulayaraq, intiharın hərtərəfli qarşısının alınması strukturuna töhfə verir. Effektiv müdaxilə strategiyaları hazırlamaq üçün nəzərdə tutulan sonrakı tədqiqatlar və perspektivlərin düşünülməsi bu anlayışları inteqrasiya etməli və öz növbəsində, yeni daha mükəmməl və vahid təsnifatın formalaşdırılmasına təkan verməlidir.

Problemin aktuallığı. İntihar davranışının motivlərinin dəqiqləşdirilməsi və risk amillərinin müəyyən edilməsi baxımından intiharların təsnifatının formalaşdırılması böyük aktuallıq kəsb edir.

Problemin elmi yeniliyi. İntihar (suisidal) davranışının tipləri, növləri və formalarının müxtəlif aspektlərdən, fərqli yanaşmalar və konsepsiyaların müəllifləri tərəfindən təklif olunmuş təsnifatları şərh edilir.

Problemin praktik əhəmiyyəti. İntihar (suisidal) davranışının bir çox təsnifatının təhlili perspektivdə maarifləndirici və profilaktik istiqamətdə strategiyaların hazırlanmasına şərait yaradır.

Ədəbiyyat

1. Preventing suicide: A global imperative: [Electronic resource] / Luxembourg: World Health Organization; – 2014. – 92 p.
URL: <https://www.who.int/publications/i/item/9789241564779>
2. Durkheim, Émile. Suicide A study in sociology: [Electronic resource] / Translated by John A. Spaulding and George Simpson. Edited with an introduction by George Simpson. – London: Taylor & Francis e-Library, – 2005. – 427 p.
URL: <https://www.gacbe.ac.in/images/E%20books/Durkheim%20-%20Suicide%20-%20A%20study%20in%20sociology.pdf>
3. Камю, А. Творчество и свобода: [Electronic resource] / Сборник. Пер. с франц. / Составление и предисловие К. Долгова. Комментарий С. Зенкина. – М.: Радуга, – 1990. – 608 с.
URL: https://vk.com/doc-123642573_442182802
4. Юрьева, Л.Н. Клиническая суицидология: Монография: [Electronic resource] / – Днепропетровск: Пороги, – 2006. – 472 с., s.42 URL: <https://www.klex.ru/as4>
5. Меннингер, К. Война с самим собой: [Electronic resource] / Пер. с англ. Ю. Бондарева. Серия: Психология. XX век. – Москва: Издательство ЭКСМО-Пресс, – 2000. – 481 с.
URL: <https://www.klex.ru/j1e>

6. Suicide prevention in the 70's: [Electronic resource] / Edited by H.L.P.Resnik, M.D. and Berkley C.Hathorne, Th.D., M.P.H. National Institute of Mental Health Center for Studies of Suicide Prevention (now Mental Health Emergencies Section) 5600 Fishers Lane Rockville, Maryland: 1973. – 109 p. URL: <https://dn721102.ca.archive.org/0/items/suicidepreventio1973resn/suicidepreventio1973resn.pdf>
7. The Encyclopedia of Suicide: [Electronic resource] / Second Edition Glen Evans Norman L. Farberow, Ph.D. Kennedy Associates Foreword by Alan L. Berman, Ph.D. Executive Director, American Association of Suicidology, – 2003. – 369 p. URL: <https://epdf.pub/the-encyclopedia-of-suicidea029f5d1628f995ae68798e869a7268485899.html>
8. Шелехов, И.Л., Каштанова, Т.В., Корнетов, А.Н., Толстоless, Е.С. Суицидология: учебное пособие: [Electronic resource] / И.Л.Шелехов, Т.В.Каштанова, А.Н.Корнетов, Е.С.Толстоless. – Томск: Сибирский государственный медицинский университет, – 2011. – 203 с. URL: https://psv4.userapi.com/s/v1/d/a1Kia0Ia5MK1dI7S5w_Zn49ip0Fm4kIpP-1y_Zs3MjvLMY8y6w--DLTVt3D9bAMglvvJ0Hve4M6c2CBHmsMLp8R59k7ataKBWtf3-PvFgy4B0RlB/Shelekhov_I_L_Kashtanova_T_V_Kornetov_A_N_Tolstoless_E_S_Suitsidologia_uchebnoe_posobie.pdf
9. Шнейдман, Эдвин С. Душа самоубийцы: [Electronic resource] / Пер.с англ. – М.: Смысл, – 2001. – с. 319. URL: https://psv4.userapi.com/s/v1/d/35G9kRT_3bqlpmPtJ5eSUOixOHYYG-ruArjarYvorTgpBOr51-Q33N2sr4UnZoyvPsyPll0BoKnwzSYLDgUiDLpPO3-MesOk4Ib1jxgfb7tQB0yk/Edvin_S_Shneydman_-_Dusha_samoubiytsy_-_2001_Teoria_i_praktika_psikhologicheskoy_pomoschi.pdf
10. Лаврин, А. Хроники хара. Энциклопедия смерти: [Electronic resource] / А. Лаврин. – М.: Московский рабочий, – 1993. – 511 с. URL: https://vk.com/doc268054930_669524254?hash=mHXOImTgo8NxC11PJAifBM3lDHvqsDXXggsUWlqz2fw
11. Попов, Ю.В., Пичиков, А.А. Суицидальное поведение у подростков: [Electronic resource] / Ю.В.Попов, А.А.Пичиков. – Санкт-Петербург: СпецЛит, – 2017. – 366 с. URL: <https://bekhterev.ru/wp-content/uploads/2020/10/monografija-suicidalnoe-povedenie-u-podrostkov-2017.pdf>

Redaksiyaya daxil olub: 05.05.2025.